

UDC: 336.74(571.1)

КОРХОНАЛАРНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШНИ АМАЛГА ОШИРИШ ШАРОИТИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ҚОИДАЛАРИ

Уразов Комил Бахрамович,
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор,
“Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси,
ORCID: 0000-0003-1630-8694;

Абдурасулов Жамшидбек Ахмад ўғли,
“Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси магистранти,
e-mail: jamshidbek.abdurasulov@mail.ru

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Аннотация. Корхоналар ҳар қандай кишилиқ жамияти иқтисодиётининг асосий бўғини, мос равишда, бошқарув воситаси бўлган бухгалтерия ҳисобининг муҳим субъектлари ҳисобланади. Корхоналар орқали моддий ва номоддий неъматлар яратилади, турли ишлар бажарилади, хизматлар кўрсатилади ҳамда улар истеъмолчиларга етказиб берилади. Корхоналар сонини кўпайтириш, уларни бирлаштириш, йириклаштириш, ҳамкорликдаги фаолият турларини ривожлантириш, мамлакат ялпи ички маҳсулоти ҳажмини ошириш, аҳолини иш билан таъминлаш ва даромадини ошириш одамлар ҳаёт даражаси ва фаровонлигини юксалтиришнинг муҳим омилларидан биридир. Ушбу мақолада корхоналарни қайта ташкил этишни амалга ошириш шароитида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни шакллантиришнинг асосий қоидалари республикамизда амалда бўлган қонунлар ва қонуности ҳужжатлари, чунончи, миллий стандартлар асосида очиб берилган. Республикамиз иқтисодиётининг бош бўғини, мос равишда, бухгалтерия ҳисобининг асосий субъектлари бўлган корхоналарни қайта ташкил қилиш шаклланинг моҳияти, хусусиятлари ва уларни амалга ошириш тартиблари таҳлил қилинган. Шунингдек, мақолада корхоналарни қайта ташкил этиш шароитида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни шакллантиришга қўйиладиган умумий талаблар кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: корхона, қайта ташкил этиш, қўшиб юбориш, қўшиб олиш, ажратиш, ажратиб чиқариш, тан олиш, баҳолаш, бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисобот.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ УЧЕТА И ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РЕОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Уразов Комил Бахрамович,
DSc, профессор, кафедра «Бухгалтерский учет и аудит»;

Абдурасулов Жамшидбек Ахмад ўгли,
магистр, кафедра «Бухгалтерский учет и аудит»

Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация. Как известно, предприятия являются важными субъектами бухгалтерского учета, который в свою очередь является главным звеном экономики любого отдельного общества как средство управления. Через предприятия создаются материальные и нематериальные блага, выполняются различные работы, оказываются услуги потребителям. Увеличение количества предприятий, их слияние, расширение, развитие совместной деятельности – один из важных факторов увеличения благосостояния страны, занятости, доходов и уровня жизни населения. В данной статье раскрываются основные правила бухгалтерского учета и финансовой отчетности в контексте реорганизации предприятий на основе действующих нормативных правовых актов, в том числе национальных стандартов. Раскрыты сущность, особенности и порядок реорганизации предприятий, являющихся основными субъектами бухгалтерского учета, главным звеном экономики республики. В статье также изложены общие требования к бухгалтерскому учету и финансовой отчетности в условиях реорганизации предприятий.

Ключевые слова: предприятие, реорганизация, слияние, выделение, признание, оценка, бухгалтерский учет, финансовая отчетность.

BASIC PRINCIPLES OF ACCOUNTING AND FORMING OF FINANCIAL STATEMENTS IN THE CONTEXT OF REORGANIZATION OF ENTERPRISES

Urazov Komil Baxramovich,
DSc, Professor, Department of accounting and audit;

Abdurasulov Jamshidbek Axmad ug'li,
Master, Department of accounting and audit

Samarkand Institute of Economics and Service

Abstract. Enterprises are regarded as important subjects of accounting, which is the main link in the economy of an individual society, respectively, as a means of management. Through enterprises, tangible and intangible goods are created, various works are performed, services are provided and delivered to consumers. An increase of the number of companies, their merger and expansion, as well as development of joint activities are the important factors in raising of a country's GDP, employment and income, improving of the living standards and welfare. This article reveals basic rules of accounting and financial reporting in the context of reorganization of enterprises on the basis of current laws and regulations of a country, including national standards. The essence, features and procedures for reorganization of enterprises, considered as the main subjects of accounting, the main link of the economy of the republic, are also revealed. The article outlines general requirements for accounting and financial reporting in the context of reorganization of enterprises.

Keywords: enterprise, reorganization, addition, separation, recognition, valuation, accounting, financial reporting.

Кириш

Бозор муносабатларига асосланган инновацион ва рақамли иқтисодиётга ўтиш унинг негизини ташкил қилувчи корхоналарни ташкилий мақоми, мулкий ҳола-

ти, имкониятлари, бошқарув тизими ва бошқа жиҳатлари бўйича энг замонавий бизнес бирликлари сирасига олиб чиқиш талабини қўймоқда. Бу, ўз навбатида, замон талаблари асосида корхоналарни

қайта ташкил этиш, уларнинг жаҳон бизнес стандартларига фаол трансформация жараёнларини амалга оширишни тақозо этмоқда. Ушбу муҳим жараёнларни ҳисоб ва ҳисоботда акс эттириш, улар тўғрисидаги ахборотларни инвесторлар, мулк эгалари ва давлат органларига тўғри ва ўз вақтида етказиш ҳозирги куннинг энг долзарб масалаларидан бўлиб қолмоқда.

Тадқиқот мақсади. Корхоналарни қайта ташкил этишни амалга ошириш шароитида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни шакллантириш маълум тартиб-қоидаларга амал қилишни тақозо этади. Бундай тартиб-қоидалар ҳар бир давлатнинг тегишли қонунлари ва қонуности ҳужжатларида, шунингдек, қўлланилиши тан олинган халқаро стандартларда белгиланган. Чунончи, корхоналарни қайта ташкил этиш шароитида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни шакллантириш масалалари республикамизда махсус 23-сон БҲМС «Қайта ташкил этишни амалга оширишда молиявий ҳисоботни шакллантириш» [1], шунингдек, бошқа стандартлар, қоидалар ва тартибларда ўз аксини топган. Қуйида республикамизда амалда бўлган 23-сон ва бошқа миллий стандартларга асосланган ҳолда, корхоналарни қайта ташкил этишни амалга ошириш шароитида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни шакллантиришнинг асосий қоидалари ҳамда уларни амалиётга татбиқ этиш механизмларига тўхталамиз.

Материал ва методлар

23-сон БҲМСга мувофиқ (9-банд) қайта ташкил этишни амалга ошириш шароитида молиявий ҳисоботни шакллантириш қуйидагиларга асосланади:

а) муассислар ёки тегишли органларнинг қайта ташкил этиш тўғрисидаги қарорлари;

б) қайта ташкил этиш натижасида вужудга келган корхоналарнинг таъсис ҳужжатлари;

в) Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан белгиланган

ҳолларда қўшиб юбориш, қўшиб олиш, бўлиш, ажратиш ва ташкилий-ҳуқуқий шаклни ўзгартириш тўғрисидаги шартномалар;

г) топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси;

д) Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ, рўйхатга олувчи орган: қўшиб юбориш, бўлиш, ажратиш чиқариш ва ўзгартириш шаклида қайта ташкил этишда янги вужудга келган корхоналар ҳақидаги ёзувни; қўшиб олиш шаклидаги қайта ташкил этишда қўшиб олинган корхоналарнинг охириги фаолияти тўхтатилгани ҳақидаги ёзувни Реестрга киритганини тасдиқловчи ҳужжат ва бошқалар.

Муассислар қарори (шартномаси)га биноан, топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси қуйидаги иловаларни ўз ичига олади:

а) қайта ташкил этилаётган корхона активлари ва мажбуриятлари таркиби, шунингдек, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда активлар ва мажбуриятларни топширишни расмийлаштириш санасидан олдинги охириги ҳисобот санасига бўлган уларнинг баҳоси акс этирилган, Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонунда [2] назарда тутилган таркибда молиявий ҳисобот;

б) топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансини тузиш олдидан Ўзбекистон Республикасининг 19-сон БҲМС “Инвентаризацияни ташкил этиш ва ўтказиш”га [3] мувофиқ ўтказилган ва уларнинг тўғрилигини (активлар ва мажбуриятларнинг мавжудлиги, ҳолати ва баҳосини) тасдиқловчи, қайта ташкил этилаётган корхонанинг активлари ва мажбуриятларини инвентаризация қилиш далолатномалари (хатлаш ҳужжатлари);

в) моддий ва номоддий активлар бўйича бошланғич ҳужжатлар (асосий воситалар, номоддий активлар, товар-моддий захиралар ва бошқаларни қабул қилиш – топшириш далолатномалари (юкхатла-

ри), корхоналарни қайта ташкил этишда қабул қилиниши – топширилиши лозим бўлган бошқа активларнинг рўйхатлари (хатлаш ҳужжатлари);

г) қайта ташкил этилаётган корхоналар давлат рўйхатидан ўтган пайтдан бошлаб мол-мулки ҳамда тегишли шартномалар ва контрактлар бўйича мажбуриятлари, тегишли бюджетлар, давлат мақсадли жамғармалари ва бошқалар билан ҳисоб-китоблар ҳуқуқий ворисга ўтганлиги ҳақида уларнинг кредиторлари ва дебиторларига белгиланган муддатда ёзма равишда хабардор этганлиги тўғрисидаги ахборот кўрсатилган кредиторлик ва дебиторлик қарзлари расшифровкаси (уларни хатлаш ҳужжатлари) ва бошқалар.

Топшириш далолатномаси ва тақсимлаш баланси қайта ташкил этилган корхонанинг барча кредиторлари ҳамда қарздорларига нисбатан барча мажбуриятлари бўйича, шу жумладан, тарафлар низолашаётган мажбуриятлар бўйича ҳам ҳуқуқий ворислик тўғрисидаги қоидаларни ўз ичига олган бўлиши керак.

Топшириш далолатномаси ва тақсимлаш баланси юридик шахс муассислари (иштирокчилари) ёки юридик шахсларни қайта ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилган орган томонидан тасдиқланади ҳамда таъсис ҳужжатлари билан бирга янги вужудга келган корхоналарни давлат рўйхатидан ўтказиш ёки мавжуд корхоналарнинг таъсис ҳужжатларига ўзгартишлар киритиш учун тақдим этилади.

Топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансини белгиланган тартибда тасдиқлаш санаси муассислар ёки қайта ташкил этиш ҳақидаги қарорни қабул қилган орган томонидан муассисларнинг қайта ташкил этиш тўғрисидаги шартномаси (қарори)да назарда тутилган қайта ташкил этишни амалга ошириш муддати доирасида, қонун ҳужжатларида назарда тутилган зарур тамойиллар (қайта ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинган) ҳақида кредиторлар, акциядорлар ва иштирокчиларни хабардор этиш,

уларнинг мажбуриятларни тугатиш ёки муддатидан илгари бажариш ва зарарларни қоплаш ҳақида талаблар қўйиши, активлар ва мажбуриятларни инвентаризация қилиш ва бошқалар)дан келиб чиқиб белгиланади.

Топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси тузишни ҳисобот даври (йили)нинг охири ёки қайта ташкил этилаётган корхонанинг берилаётган активлари ва мажбуриятларини тавсифлаш ҳамда баҳолаш учун асос бўлган оралик (чораклик) молиявий ҳисобот тузиш санасига мўлжаллаш тавсия этилади.

Тадқиқот натижалари ва таҳлили

Корхоналарни қайта ташкил этишда топширилувчи (қабул қилинувчи) активлар ва мажбуриятларни баҳолаш муассисларнинг қайта ташкил этиш тўғрисидаги қарори (шартнома)да белгиланган тартибга мувофиқ амалга оширилади. Активлар ва мажбуриятларнинг ҳар бир турига активларнинг бошқа турлари учун қўлланадиган баҳолаш усулларида фарқли алоҳида баҳолаш усули белгилалиши мумкин.

23-сон БҲМС «Қайта ташкил этишни амалга оширишда молиявий ҳисоботни шакллантириш»га мувофиқ юридик шахсни қайта ташкил этишда топшириладиган активлар қуйидаги қийматлар бўйича баҳоланиши мумкин (жадвалга қаранг).

Топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансида акс эттирилган активлар қиймати топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансига иловалар (хатлаш ҳужжатлари, расшифровкалар)да келтирилган маълумотлар билан тегишли қиймат баҳосида мос келиши лозим.

Муассислар қарори (шартномаси)га мувофиқ қайта ташкил этишда топширилувчи мол-мулкни жорий бозор баҳоси бўйича баҳолаш қайта ташкил этилаётган корхона томонидан топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансини тузиш чоғида амалга оширилиши мумкин.

Топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансида қайта ташкил этилаётган корхона мажбуриятларининг баҳоси кредиторлик қарзи инвентаризация натижаларига кўра бухгалтерия ҳисоби счётларида ифодаланган суммада акс эт-

тирилади. Бунда корхона қайта ташкил этилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ кредиторларга қопланиши керак бўлган зарарлар суммаси ҳисобга олиниши лозим.

Жадвал

Корхоналарни қайта ташкил этишда қўлланиладиган мол-мулкни баҳолаш турлари

Активларнинг турлари	Баҳолашни қўллаш				
	Бозор баҳоси	Ҳақиқий қиймат	Қолдиқ қиймат	Номинал қиймат	Режали, меъёрий қиймат
Асосий воситалар	ҳа	ҳа	ҳа	йўқ	Йўқ
Ўрнатилган асбоб-ускуналар	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Йўқ
Номоддий активлар	ҳа	ҳа	ҳа	йўқ	Йўқ
Капитал қўйилмалар	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Йўқ
Узоқ муддатли инвестициялар	ҳа	ҳа	ҳа	ҳа	Йўқ
Материаллар	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Тугалланмаган ишлаб чиқариш	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Ўзида ишлаб чиқарилган ярим тайёр маҳсулотлар	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Ишлаб чиқаришдаги яроқсиз маҳсулот	йўқ	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Тайёр маҳсулот	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Товарлар	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Юклар жўнатилган товарлар	ҳа	ҳа	йўқ	йўқ	Ҳа
Нақд пул маблағлари	йўқ	йўқ	йўқ	ҳа	Йўқ
Пул ҳужжатлари	йўқ	ҳа	йўқ	ҳа	Йўқ
Банк счётларидаги пул маблағлари	йўқ	ҳа	йўқ	йўқ	Йўқ
Йўлдаги ўтказмалар	йўқ	ҳа	йўқ	йўқ	Йўқ
Молиявий қўйилмалар	ҳа	ҳа	йўқ	ҳа	Йўқ
Келгуси даврлар харажатлари	йўқ	ҳа	йўқ	йўқ	Йўқ

Акциядорлик жамиятларининг корхоналар устав капиталидаги акциядорларнинг талабига биноан сотиб олиниши лозим бўлган акцияларини баҳолаш уларнинг “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунига [4] мувофиқ аниқланган жорий бозор баҳосидан паст бўлмаган нархда белгиланган тартибда акциядорлик жамиятлари томонидан амалга оширилади.

Назарда тутилган барча таомиллар бажарилганидан кейин белгиланган тартибда сотиб олинган, қайта ташкил этилаётган корхоналарга тегишли акциялар бекор қилинаётганда, бухгалтерия ҳисобида устав капиталининг акциялар

номинал қийматига камайиши акс эттирилади.

Агар акцияларни сотиб олишга амалдаги харажатлар миқдори акциялар номинал қийматидан катта бўлса, юзага келувчи фарқ қўшилган капиталнинг камайиши ҳисобига, қўшилган капитал миқдори етарли бўлмаган тақдирда эса молиявий натижаларга (молия фаолияти бўйича харажатларга) қайта ташкил этилаётган корхона кўрган зарар сифатида киритилади.

Агар акцияларни сотиб олишга амалдаги харажатлар акциялар номинал қийматидан кам бўлса, юзага келувчи фарқ молиявий натижаларга (молия фаолияти бўйича харажатларга) қайта ташкил эти-

лаётган корхона олган даромад сифатида киритилади.

Ўз фаолиятини тўхтатаётган қайта ташкил этилаётган корхона реестрга тегишли ёзув киритилган санадан олдинги кунгача бўлган ҳолатга кўра якуний молиявий ҳисобот тузади.

Якуний молиявий ҳисобот “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни, Ўзбекистон Республикасининг бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари, “Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш қоидалари”га [5] мувофиқ, корхона илгари қабул қилган йиллик молиявий ҳисобот шакллари ҳажмида, ҳисобот йили бошланганидан то реестрга янги вужудга келган корхоналар ҳақидаги (қўшиб олинган охириги корхона фаолиятини тўхтатиши ҳақидаги) ёзув киритилган вақтга қадар ўтган давр учун тузилади.

Қайта ташкил этилаётган корхоналар бухгалтерия ҳисоби счётлари ҳақидаги маълумотларни эмас, балки ўз ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ҳақида ахборот беришлари лозим. Шу боис бухгалтерия ҳисобининг барча тартибга солувчи (контр-актив ва контр-пассив) ва баҳолаш счётлари ёпилган бўлиши керак. Якуний молиявий ҳисобот тузиш учун фақат мол-мулк ва мажбуриятларни ҳисобга олиш счётлари бўйича қолдиққа эга бўлиши лозим.

Агар қайта ташкил этиш натижасида янги тузилган корхона муайян объектга нисбатан ўз ҳуқуқларини тасдиқлаш ва амалга ошириш имкониятини йўқотган бўлса, мазкур мол-мулкни қайта ташкил этилган корхона зарарларга ҳисобдан чиқариши зарур.

Топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансида асосан қайта ташкил этилаётган корхонанинг активлари ва мажбуриятларини топшириш санаси билан вужудга келган корхоналар ҳақидаги (қўшиб олинган корхоналарнинг охириги ўз фаолиятини тўхтатганлиги ҳақидаги) ёзув реестрга киритилган сана мос

келмаганлиги туфайли мазкур саналар оралиғидаги даврда қайта ташкил этилаётган корхона томонидан белгиланган тартибда йиллик (ёки оралиқ) молиявий ҳисобот тузилади ва тақдим этилади.

Бунда оралиқ ва йиллик, кейинчалик эса якунловчи молиявий ҳисоботнинг миқдорий кўрсаткичлари топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси маълумотлари билан мос келмаслиги мумкин.

Оралиқ ва (ёки) йиллик молиявий ҳисоботга, якуний молиявий ҳисоботга тушунтириш ёзувида ёхуд топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансида изоҳларда шу даврда топширилаётган активлар ва мажбуриятлар қийматида содир бўлган ўзгаришлар келтирилиши лозим.

Топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси қайта ташкил этиш натижасида вужудга келган (фаолияти тугатилаётган) корхоналарни давлат рўйхатидан ўтказиш учун тегишли ҳужжатлар тақдим этилишидан бевосита олдин тузилган, шунингдек, топширилаётган активлар баланс қиймати (амалдаги таннархи, дастлабки қиймати) бўйича, мажбуриятлар эса қарз бухгалтерия ҳисобида акс этирилган сумма бўйича баҳоланган тақдирда, оралиқ ва (ёки) йиллик ҳамда якунловчи молиявий ҳисоботнинг миқдорий кўрсаткичлари топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси маълумотлари билан, башарти тегишли ҳужжатлар тақдим этилган сана ва рўйхатга олувчи орган реестрга ёзув киритган сана оралиғидаги даврда активлар ва мажбуриятларда ўзгариш содир бўлмаган бўлса, мос келиши мумкин.

Қайта ташкил этишда активлар ва мажбуриятларнинг топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш баланси бўйича бир корхонадан бошқа корхонага ҳуқуқий ворислик тартибида топширилишига бухгалтерия ҳисоби мақсадларида активлар ва мажбуриятларнинг чиқиб кетиши сифатида қаралмайди.

Қайта ташкил этиш (вужудга келган корхоналарни давлат рўйхатидан ўтказиш, таъсис ҳужжатларига тегишли ўзгартишлар киритиш, қимматли қоғозларни рўйхатдан ўтказиш, юридик хизматларга ҳақ тўлаш ва бошқалар) билан боғлиқ харажатлар қайта ташкил этишда қатнашаётган корхоналар томонидан тегишли даврнинг бошқа операцион харажатлари деб эътироф этилади ва ушбу харажатларни амалга оширган корхонанинг бухгалтерия ҳисобида акс эттирилади. Мазкур харажатларни амалга оширган корхонанинг молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботи (2-сон шакл) да юқорида айtilган бошқа операцион харажатлар, уларнинг аҳамиятлилигидан қатъи назар, “бошқа операцион харажатлар” сатрида келтирилади.

Қайта ташкил этиш натижасида вужудга келган корхона ҳисобот даврининг бошига (давлат рўйхатидан ўтказилган санага) қадар бўлган ҳолатга кўра, дастлабки молиявий ҳисоботда активлар, мажбуриятлар ва бошқа миқдорий кўрсаткичлар ҳақидаги маълумотлар белгиланган тартибда тасдиқланган топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансига, шунингдек, қайта ташкил этилган корхоналарнинг топширилаётган активлари ва мажбуриятлари таркиби ва қийматидаги ўзгаришлардан келиб чиқиб тузилган якуний молиявий ҳисоботи маълумотларига асосан тўлдирилади.

Қайта ташкил этилаётган корхоналарнинг жорий хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисобини юритиш ва қайта ташкил этишда қўлланувчи активларни баҳолаш усуллари ҳар хил бўлса, якуний молиявий ҳисобот кўрсаткичлари баҳосини топширилаётган активлар баҳоси билан мувофиқ ҳолатга келтириш лозим. Топширилаётган активлар қийматидаги барча тафовутлар қайта ташкил этилаётган корхоналарнинг бошқа даромадлари ва харажатлари ҳисобини юритиш счётида акс эттирилиши керак.

Мажбурият тугатилган, қарздор ва кредитор бир шахс бўлган тақдирда, яъни қўшиб юбориш (қўшиб олиш) шаклидаги қайта ташкил этишда қатнашаётган тарафлар ўртасида қўшиб юбориш (қўшиб олиш) шаклидаги қайта ташкил этиш натижасида вужудга келган корхонанинг дастлабки бухгалтерия балансига қуйидагилар киритилмайди:

а) қайта ташкил этилаётган корхоналар ўртасидаги дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, шу жумладан, дивидендлар бўйича ҳисоб-китобларни акс эттирувчи миқдорий кўрсаткичлар;

б) қайта ташкил этилаётган баъзи корхоналарнинг қайта ташкил этилаётган бошқа корхоналар устав капиталига жойлаштирган маблағлари;

в) қайта ташкил этилаётган корхоналарнинг ўзаро ҳисоб-китоблари, шу жумладан, ўзаро операциялар натижасида олинган даромад ва кўрилган зарарларни тавсифловчи бошқа активлар ва мажбуриятлар.

Асосий воситалар ва номоддий активлар бўйича амортизацияни ҳисоблаш, шунингдек, қайта ташкил этиш (ўзгартириш шаклидаги қайта ташкил этишни истисно қилганда) натижасида вужудга келган корхонанинг облигациялари ва векселлари бўйича чегиришлар ёки мукофотлар, дисконтлар (скидкалар) бўйича муддати кечиктирилган даромадлар ва харажатлар амортизацияси корхона давлат рўйхатидан ўтказилган ойдан кейинги ойнинг биринчи кунидан бошлаб қайта ташкил этиш (ўзгартириш шаклидаги қайта ташкил этишни истисно қилганда) натижасида вужудга келган корхона Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси [6], Ўзбекистон Республикаси 5-сон БҲМС “Асосий воситалар” [7] ва 7-сон БҲМС “Номоддий активлар”га [8] мувофиқ белгиланган объектдан унумли фойдаланиш муддати ва амортизацияни ҳисоблаш усулидан келиб чиқиб, аввалги ҳуқуқий ворис томонидан илгари қўлланган амортизацияни ҳисоблаш усу-

лидан қатъи назар, топшириш далолатномаси ёки тақсимлаш балансига асосан объектни бухгалтерия ҳисобига қабул қилиш вақтида амалга оширилади.

Хулоса

Шундай қилиб, юқоридаги қисқача тавсифлардан қуйидаги хулосаларга келиш ва таклифларни бериш мумкин:

1. Корхоналарни қайта ташкил этиш шароитида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисобот тузиш мураккаб жараён ҳисобланади. Ушбу шароитда, бир томондан, тугатилаётган корхоналарда, иккинчи томондан эса янги ташкил қилинаётган корхонада кўплаб жараёнларни ҳисоб ва ҳисоботда акс эттириш лозим. Чунончи, барча тугатилаётган корхоналарда тугатиш жараёнлари ҳисобда акс эттирилиши, тугатиш ва тақсимлаш баланслари тузилиши зарур. Қайта ташкил этишда вужудга келган янги корхоналарда уларнинг давлат рўйхатидан ўтган кунига таъсис ҳужжатлари (устав, таъсис шартномаси) ҳамда қўшиб обориш тўғрисидаги қарор ва шартномалар асосида дастлабки таъсис баланси тузилиши, шунингдек, ушбу баланс моддаларини ташкил қилувчи барча узоқ ва қисқа муддатли активлар, устав капитали, маблағларни ташкил топтириш ўз манбаларининг бошқа турлари (қўшилган ва захира капитали, тақсимланмаган фойдаси ва бошқалар), узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятларни тан олиш, баҳолаш, кирим қилиш ва ҳисоб-

га олиш ишларини белгиланган тартиб-қоидалар асосида бажариш керак. Қўшиб олувчи корхонада тугатилаётган корхоналарни ихтиёрий равишда ёки харид усулларида қўшиб олиш жараёнларини ҳисоб ва ҳисоботда акс эттириш зарурати пайдо бўлади.

2. “Қайта ташкил этишни амалга ошириш шароитида молиявий ҳисоботни шакллантириш номли 23-сон БҲМС мазкур муҳим жараённи ҳисоб ва ҳисоботда акс эттиришнинг умумий тартибларини берса-да, бироқ уларни амалиётда амалга ошириш механизмларини тўлиғича акс эттирмайди. Бу амалиётда қайта ташкил этиш жараёнлари иштирокчиларида бир хил ном ва мақсаддаги бошланғич ҳужжатлар, ҳисоб-китобларнинг турлича тузилиши, бинобарин, уларнинг сифатсиз расмийлаштирилишига сабаб бўлмоқда. Бундан ташқари, қайта ташкил этиш жараёнларини тегишли счётларда акс эттириш ҳам мазкур стандартда аниқ кўрсатилмаган. Бу ҳам амалиётда бир хил мазмунли хўжалик операцияларини турли счётларда ҳар хил ёзувлар берилишига олиб келмоқда. Фикримизча, 23-сон БҲМСда белгиланган тартибларни амалиётга жорий этишда яхлитликни таъминлаш учун ушбу жараёнларда тузиладиган ҳужжатлар тизими, уларнинг намунавий шакллари, бериладиган бухгалтерия ёзувларини мазкур стандартга оид шарҳларда аниқ ифодалаш фойдадан холи бўлмайди.

REFERENCES

1. “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida. [On additional measures to transfer to international financial reporting standards]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori.
2. 23-son BHMS “Qayta tashkil etishni amalga oshirishda moliyaviy hisobotni shakllantirish”. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 27.06.2005 y. 1484-son bilan ro'yxatga olingan. [IFRS 23 “Formation of financial statements in the implementation of reorganization]. Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan 27.06.2005, registered under no. 1484.

3. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Buhgalteriya hisobi to'g'risida" (Yangi tahriri), 13.04.2016 yil, O'RQ-404-son. [Law of the Republic of Uzbekistan "On Accounting" (New edition)], 13.04.2016, no. ZRU-404.
4. 19-son BHMS "Inventarizastiyani tashkil etish va o'tkazish". O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 02.11.1999 y. 833-son bilan ro'yxatga olingan. [IFRS 19 "Organizing and Conducting Inventories"]. Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan 02.11.1999, registered under no. 833.
5. O'zbekiston Respublikasi qonuni «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida» (Yangi tahriri), 26.04.1996-y. 223-I-son. [Law of the Republic of Uzbekistan «On Joint Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights». (new edition)]. April 26, 1996 223-I-son.
6. "Moliyaviy hisobot shakllari va ularni to'ldirish qoidalari". O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2002-yil 27-dekabrda 140-son buyrug'i bilan tasdiqlangan. ["Financial reporting forms and rules for their completion"]. Approved by the Order of the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan dated December 27, 2002, no. 140.
7. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. O'zR 30.12.2019-y. O'RQ-599-son Qonuni bilan tasdiqlangan. [Tax Code of the Republic of Uzbekistan]. UzR 30.12.2019 Approved by Law, no. ZRU-599.
8. 5-son BHMS "Asosiy vositalar" O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 20.01.2004 y. 1299-son bilan ro'yxatga olingan. [IFRS 5 "Fixed Assets" issued by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan on 20.01.2004]. Registered under no. 1299.
9. 7-son BHMS "Nomoddiy aktivlar" O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 27.06.2005-y. 1485-son bilan ro'yxatga olingan. [IFRS 7 Intangible Assets issued by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan on 27.06.2005]. Registered under no. 1485.
10. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" (Yangi tahriri), 26.04.1996 y. 223-I-son. [Law of the Republic of Uzbekistan "On Joint Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights" (new edition)]. April 26, 1996 223-I-son.
11. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida", 06.12.2001-y. 310-II-son. [Law of the Republic of Uzbekistan "On Limited Liability and Additional Liability Companies"]. 06.12.2001, no. 310-II.
12. O'zbekiston Respublikasi qonuni «Xususiy korxonalar to'g'risida», 11.12.2003-y. 558-II-son. [Law of the Republic of Uzbekistan "On Private Enterprise"]. 11.12.2003, no. 558-II.
13. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida", 26.04.2012 y. O'RQ-327-son. [Law of the Republic of Uzbekistan "On Family Business"]. April 26, 2012, no. O'RQ-327.
14. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Xo'jalik shirkatlari to'g'risida", 06.12.2001 y. 308-II-son. [Law of the Republic of Uzbekistan "On Economic Companies"]. December 6, 2001, no. 308-II.
15. Davlat korxonalarini to'g'risida Nizom. (O'zR VM 16.10.2006 y. 215-son qarori bilan tasdiqlangan). [Regulations on state enterprises (approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated 16.10.2006, no. 215)].
16. O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksi, 21.12.1995. [Civil Code of the Republic of Uzbekistan]. 21.12.1995.
17. 3-son MHXS (IFRS) "Biznes birlashuvlari". [IFRS 3 "Business Associations"].
18. 10-son MHXS «Konsolidastiyalangan moliyaviy hisobot». [IFRS 10 "Consolidated Financial Statements"].

19. 23-son BHMS “Qayta tashkil etishni amalga oshirishda moliyaviy hisobotni shakllantirish”. [IFRS 23 “Formation of financial statements in the implementation of reorganization].

20. 8-son BHMS “Konsolidasiyalangan moliyaviy hisobotlar va sho‘ba xo‘jalik jamiyatlariga investitiyalar”. [IFRS 8. Consolidated Financial Statements and Investments in Subsidiaries].

21. O‘zdavstat veb sayt materiallari. [Uzdavstat website materials].

22. Available at: <https://uz.sputniknews.ru/20210529/chislo-gospredpriyatiy-v-uzbekistane-sokratyat-na-75-k-2025-godu-18977013.html>(<https://uz.sputniknews.ru/20210529/chislo-gospredpriyatiy-v-uzbekistane-sokratyat-na-75-k-2025-godu-18977013.html>).

23. Plotnikov V.S., Plotnikova O, V. Ob‘edinenie biznesa i konsolidirovannaya finansovaya otchetnost. [Consolidation of business and consolidated financial reporting]. Uchebnoe posobie, Moscow, INFRA-M Publ., 2018.

24. Tashnazarov S.N. Moliyaviy hisobotning nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish. [Improving the theoretical and methodological basis of financial reporting]. Monografiya. Publisher SIA OmniScriptum Publishing. GlobeEdit Publishing house, 2018, 280 p. ISBN-13:978-613-8-24050-1.

25. Tashnazarov S.N. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. [International Financial Reporting Standards]. Darslik, Tashkent, “Iqtisod-Moliya” Publ., 2019.

26. Urazov K.B. Buxgalteriya moliyaviy hisobi. [Accounting financial accounting]. Oquv qo‘llanma. Samarqand, SamISI, 2013, 226 p.